

Marko PETRAK*

LIBER SCLAVORUM QUI DICITUR METHODIUS
О НАЈСТАРИЈОЈ БИЗАНТСКО-СЛАВЕНСКОЈ
ПРАВНОЈ ЗБИРЦИ У ДУКЉИ

Apstrakt: Svrha sljedećeg rada jest istražiti sljedeće pitanje: jesu li *liber Sclavorum qui dicitur Methodius*, spomenut u IX. glavi *Ljetopisa Popa Dukljanina* s jedne strane, te *Nomokanon svetog Metoda* kao prva adaptacija i prijevod bizantskih kanonskih i civilnih pravnih zbirki na staroslavenski jezik s druge strane, jedna te ista knjiga. Navedeno pitanje u svakom slučaju nije bez značenja za pravnu povijest srednjovjekovnih dukljanskih krajeva spomenutih i opisanih u *Ljetopisu*. Pozitivan odgovor na navedeno pitanje predstavljao bi mogući temelj za zaključak da je jedan od najvažnijih ranih susreta žitelja Duklje sa rimskom pravnom tradicijom bio izravna posljedica misionarskih pregnuća bizantskih „apostola Slavena”, svete braće Ćirila i Metoda. Pored toga, takvo istraživanje moglo bi, u nedostatku izravnih izvora, biti od pomoći i u pokušaju rekonstrukcije pravnog svijeta Duklje u doba vladavine Svetog Vladimira.

Ključne riječi: Sv. Metod, *Ljetopis Popa Dukljanina*, nomokanon, bizantsko pravo, Duklja, Sv. Vladimir

I. UVOD

U svojoj pripovijesti *Kanjoš Macedonović — Priča paštrovska iz petnaestog vijeka*, objavljenoj 1875. godine, poznati književnik i političar Stjepan Mitrov Ljubiša zapisao je sljedeće riječi o godišnjem izboru plemenske vlasti u skupštini Paštrovića:

* Prof. dr. Marko Petrak, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Svake godine o Vidovudne, u pučini ljeta, birala je skupština otvorito sugje i vlastelu; predavala im zakonik, starostavnik, knjigu i srebrni pečat; a oni bi se kleli skupštini da će neumitno suditi; a zakone i odluke zbarske vršiti¹.

Kako vidimo, zakonik, starostavnik, knjiga i srebrni pečat smatrali su se nekom vrstom regalije kod Paštrovića te su bile uporabljivane kao simbol prijenosa vlasti².

Što su „zakonik, starostavnik, knjiga”? Dok se „knjiga”, prema uobičajenom shvaćanju, odnosi na „Knjigu paštrovskih privilegija”, tj. različitih pravnih akata i isprava na latinskom i talijanskom jeziku na kojima je paštrovska *komunitad* temeljila svoju veliku autonomiju u sustavu Mletačke republike³, „zakonik” bi se trebao odnositi na tzv. „Zakonik od Paštrovića” koji je obuhvaćao „unutarnje” paštrovsko pravo u vidu poznih bizantsko-slavenskih pravnih zbirki, nastalih ne prije 15. stoljeća na temelju starijih izvora⁴. No, što je „starostavnik”? Antun Dabinović (1882–1964), značajan hrvatski pravni povjesničar bokeljskog podrijetla, smatrao je kako bi paštrovski „starostavnik” zapravo mogao biti *liber Methodius* koji spominje *Ljetopis Popa Dukljanina (Presbyter Diocleas)*, tj. *Nomokanon svetog Metoda* kao prva i najstarija adaptacija i prijevod bizantskih kanonskih i civilnih pravnih zbirki na staroslavenski jezik⁵.

¹ S. M. LJUBIŠA, *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Dubrovnik, 1875, p. 9.

² B. BOGIŠIĆ, *Desetina sudskih zapisa iz Paštrovića*, u: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1 (1906), p. 396; F. MADIRAZZA, *Storia e costituzione dei comuni Dalmati*, Split, 1911, p. 325.

³ V. u prvom redu S. MIJUŠKOVIĆ, *Knjiga paštrovskih privilegija*, Istoriski zapisi, 12 (1959), pp. 467 sqq.; cf. BOGIŠIĆ, op. cit., loc. cit.; A. SOLOVJEV, *Dušanov zakonik kod Paštrovića*, u: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 44 (1933), pp. 23 sq.

⁴ Navedeni paštrovski izvor, koji prema Bogišićevim riječima, ima „čudnovat” naslov *Zakonik od Paštrovića*, obuhvaća dvije kasne bizantsko-slavenske zbirke: 1. *Zakon Konstantina Justinijana*, koji u prvom redu obuhvaća određene prevedene norme bizantskog „Poljodjelskog zakona” (Νόμος γεωργικός) te Blastarove Sintagme; 2. *Zakon maćedonskog cara Stefana*, koji obuhvaća određene norme Dušanovog zakonika te Blastarove Sintagme; cf. B. BOGIŠIĆ, *Prikaz knjige: R. HUBE, O značenju prava rzymskiego i rzymsko-byzantińskiego u narodów stowiańskich*, u: *Rad JAZU*, 6 (1869), p. 218; A. SOLOVJEV, *Studije iz istorije našeg narodnog prava u XVIII veku*, u: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 2 (1947), pp. 232 sqq.; V. MOŠIN, *Bogišićev dalmatinski rukopis i mlađa redakcija Dušanova zakonodavstva*, u: *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, 2 (1953), pp. 9 sqq.

⁵ A. DABINOVIĆ, *Kotor u drugom skadarskom ratu (1419–1423)*, u: *Rad JAZU*, 257 (1937), pp. 231 sqq.

Premda je navedeno Dabinovićevo shvaćanje jedan tipičan primjer njegovih „krajnje smionih hipoteza”⁶, čija utemeljenost nije izdržala provjeru kasnijih istraživanja⁷, ono nedvojbeno i danas može predstavljati poticaj za istraživanje o tome što jest zapravo *liber Methodius* koji spominje *Ljetopis Popa Dukljanina*.

Ta slavna srednjovjekovna kronika na latinskom jeziku o vladarima južnoslavenskih prostora, koju je navjerojatnije napisao Grgur, biskup Bara u Duklji (*Dioclea*) u drugoj polovici 12. st., te je nazvao *Regnum Sclavorum* (Kraljevstvo Slavena)⁸ sadrži, naime, na jednom mjestu u svojoj IX glavi i sljedeći tekst:

⁶ Cit. F. HAMERŠAK, *Neka istraživačka iskustva s rukopisnim ostavštinama uz poseban osvrt na nepoznato djelo Antuna Dabinovića*, u: M. LUČIĆ / M. ŠKALIĆ (eds.), *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine*, Zagreb, 2015, pp. 215 sqq.

⁷ Cf. SOLOVJEV, *Studije iz istorije našeg narodnog prava*, pp. 227 sqq., koji je, sljedeći Bogišićev trag i proučavajući sačuvanu građu o paštrovskoj sudskoj praksi iz 1800 g. u kojoj se „starostavnik”, odnosno „carostavnik” navodi kao relevantan pravni izvor, došao do uvjerljivog zaključka da se izrazi „zakonik i starostavnik” u navedenoj Ljubišinoj pripovijesti zapravo odnose na već spomenute *Zakon Konstantina Justinijana* te na *Zakon maćedonskog cara Stefana*.

⁸ Najvažnija izdanja *Ljetopisa Popa Dukljanina* u posljednjih 100 godina su: F. ŠIŠIĆ (ed.), *Letopis Popa Dukljanina*, Beograd / Zagreb, 1928; V. MOŠIN (ed.), *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950.; S. MIJUŠKOVIĆ (ed.), *Ljetopis Popa Dukljanina*, Titograd, 1967; B. BANJEVIĆ / M. ŠPADIJER / D. BAROVIĆ, *Praesbiteri Diocleatis Regnum Slavorum*, Zagreb / Cetinje, 2003; D. KUNČER (ed.), *Gesta regum Sclavorum*, vol. I, Ostrog / Beograd, 2009; o vremenu nastanka, autorstvu, strukturi i sadržaju *Ljetopisa Popa Dukljanina*, uključujući *vexata quaestio* o odnosu povijesne zbilje i fikcije u navedenom djelu vidi npr. L. STEINDORFF, *Die Synode auf der Planities Dalmae. Reichseinteilung und Kirchenorganisation im Bild der Chronik des Priesters von Dioclea*, u: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 93 (1985), pp. 279 sqq.; E. PERIČIĆ, *Sclavorum regnum Grgura Barskog. Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1991; L. MARGETIĆ, *Poruka i datacija tzv. Ljetopisa Popa Dukljanina*, u: *Croatica Christiana Periodica*, 22 (1998), pp. 1 sqq.; P. STEPHENSON, *Byzantium's Balkan frontier: a political study of the Northern Balkans, 900–1204*, Cambridge, 2000, pp. 119 sqq. Određene nove pretpostavke o autorstvu, autentičnosti te vremenu i mjestu nastanka *Ljetopisa* iznijeli su u posljednje vrijeme T. ŽIVKOVIĆ, *Gesta regum Sclavorum*, vol. II, Ostrog / Beograd, 2009. i S. BUJAN, *La Chronique du Prêtre de Dioclée, un faux document historique*, u: *Revue des Études byzantines*, 66 (2008), pp. 5 sqq., međutim, njihova shvaćanja nisu do danas naišla na šire prihvaćanje; vidi npr. utemeljene kritičke napomene koje je iznio A. RADOMAN, *Gesta regum Sclavorum: nova historiografska mistifikacija*, u: *Matica* 14 (2013), pp. 103 sqq.

*Multas leges et bonos mores instituit, quos qui velit agnoscere, librum Sclavorum qui dicitur Methodius legat; ibi reperiet qualia bona instituit rex benignissimus*⁹.

Uzimajući navedeni tekst kao ishodišnu točku, svrha našeg rada jest istražiti sljedeće pitanje: je li *liber Methodius*, spomenut u IX. glavi *Ljetopisa Popa Dukljanina* s jedne strane, te *Nomokanon sv. Metoda* kao prva adaptacija i prijevod bizantskih kanonskih i civilnih pravnih zbirki na staroslavenski jezik s druge strane, jedna te ista knjiga. Navedeno pitanje u svakom slučaju nije bez značenja za pravnu povijest srednjovjekovnih dukljanskih krajeva opisanih na stranicama *Ljetopisa*. Pozitivan odgovor na navedeno pitanje odveo bi nas do zaključka da je jedan od najvažnijih ranih žitelja Duklje sa rimskom pravnom tradicijom bio izravna posljedica misionarskih pregnuća bizantskih „apostola Slavena”, svete braće Ćirila i Metoda. Pored toga, takvo istraživanje bi moglo, u nedostatku izravnih izvora, biti od pomoći i u pokušaju rekonstrukcije pravnog svijeta Duklje u doba vladavine Svetog Vladimira († 1016) kao jedan nedostatan prilog obilježavanju punog milenija od njegove mučeničke smrti.

II. LIBER SCLAVORUM QUI DICITUR METHODIUS U LJETOPISU POPA DUKLJANINA

Prije no što se upustimo u dublju raščlambu pitanja što zapravo znači izraz *liber Methodius*, ukratko je potrebno opisati kontekst odlomka IX glave *Ljetopisa* u kojem se on pojavljuje. U tom dijelu, Pop Dukljanin (*Presbyter Diocleas*) opisuje kako je kralj Svetopelek sazvao sabor (*synodus*) svekolikog naroda svoga kraljevstva u ravnici Dalme (*in planitie Dalmae*), smještenoj između Donje Dalmacije (*Inferior Dalmatia*) i Gornje Dalmacije (*Superior Dalmatia*). Na tom svenarodnom saboru su se raspravljala kako pravna i institucijska pitanja Crkve (*de lege divina ac de statu ecclesiae*), tako i pravna i institucijska pitanja države (*de potestate regis, de ducibus, et comitibus, et centurionibus, et de statu regis*). Na temelju drevnih povelja (*antiqua privilegia*), koje su poslali su

⁹ *Ljetopis popa Dukljanina*, cap. IX (MOŠIN, op. cit., pp. 50 sqq.): „Mnoge zakone i dobre običaje ustanovi, koje ako bi tko htio da upozna, neka pročita slavensku knjigu koja se zove *Methodius*; u njoj će naći kakve je sve dobre stvari uredio preblagi kralj.”

papa s jedne strane te bizantski car s druge (*missa ab Apostolico et ab Imperatore*), područje kraljevstva je teritorijalno ustrojeno na sljedeći način: 1. Primorje (*Maritima*) koja se sastoji od Bijele Hrvatske (*Croatia Alba*, također nazvana *Inferior Dalmatia*) i Crvene Hrvatske (*Croatia Rubea*, također nazvana *Superior Dalmatia*); te 2. Zagorje (*Transmontana*), koje tvore Bosna i Raška. Na kraju tog odlomka IX glave, Pop Dukljanin iznosi svoje pohvalne zaključne napomene o navedenim zakonodavnim događajima, ističući — kako smo već u uvodu naveli — da su tada ustanovljeni zakoni i dobri običaji sabrani u slaven-skoj knjizi koja se zove *Methodius*¹⁰.

U našem kontekstu posebice je važno istaknuti i da se područje Dukljaninove Crvene Hrvatske (*Croatia Rubea*) ili Gornje Dalmacije (*Superior Dalmatia*) u najvećem dijelu podudara s teritorijem srednjovjekovne Duklje. Pri tome sa najvećom pozornošću treba uzeti u razmatranje u novije vrijeme istaknuto shvaćanje njemačkog povjesničara Steindorffa da se *planities Dalmae* na kojoj se održavao navedeni sabor zapravo nalazila na području Duklje, približno na sjecištu obalnih i kontinentalnih dijelova Svetopelekove države, a ne na Duvanjskom polju kao što se to uobičajilo tvrditi u dosadašnjoj historiografiji¹¹.

Međutim, što je u stvari *liber Sclavorum qui dicitur Methodius*? Iscrpan prikaz najrazličitijih starijih mišljenja o tom pitanju iznio je znameniti hrvatski povjesničar Ferdo Šišić u svom izdanju *Ljetopisa* te ih ovdje nećemo iznova pojedinačno navoditi¹². Među njima je posebice istaknuto shvaćanje hrvatskog pravnog povjesničara Marka Kostrenčića (1884–1976) kao potpuno novo i nezavisno¹³. O kojem je shvaćanju točno riječ? Kostrenčić je tijekom cjelokupne svoje znanstvene karijere konzekventno zastupao mišljenje da *liber Methodius* treba poistovjetiti

¹⁰ Različita recentna tumačenja izvješća Popa Dukljanina o navedenom saboru *in planitie Dalmae*, kao i o spomenutom teritorijalnom ustroju Svetopelekova kraljevstva pružili su STEINDORFF, op. cit., pp. 279 sqq.; PERIČIĆ, pp. 240 sqq.; M. EGGERS, *Das „Großmährische Reich“ — Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jhd.*, Stuttgart, 1995, 198 sqq.; MARGETIĆ, op. cit., pp. 1 sqq.; P. STEPHENSON, op. cit., pp. 119 sqq.

¹¹ STEINDORFF, op. cit., pp. 302 sqq.

¹² ŠIŠIĆ, op. cit., p. 126 sqq.; cf. i L. E. HAVLIK, *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*, Podgorica, 2008, pp. 136 sqq.

¹³ ŠIŠIĆ, op. cit., p. 129.

sa *Nomokanonom sv. Metoda*¹⁴. Navedeni je zaključak zasnivao i na činjenici da *Žitije sv. Metoda*, pisano na staroslavenskom jeziku, na jednom mjestu navodi kako je Sv. Metod, pored prijevoda Svetog pisma koje je dovršio uz pomoć svoja dva učenika, preveo još i određeni nomokanon s grčkog na slavenski jezik¹⁵.

Usprkos pojedinim drukčijim mišljenjima¹⁶, uspješno opovrgnutih u daljnjoj diskusiji¹⁷, Kostrenčićevo je shvaćanje danas gotovo u potpunosti prihvaćeno među domaćim i inozemnim znanstvenicima: „There is a general agreement that the book here referred to as ‘Methodius’ must be *the Nomokanon of Methodios*”¹⁸.

Prema našem shvaćanju pak, treba istaknuti da već sam tekst *Ljetopisa*, osim što se u njemu spominje da postoji *liber Methodius*, sadrži i određene značajne naznake koje mogu dodatno potkrijepiti tvrdnju da je *liber Methodius* uistinu bio nomokanon te da je njegov autor doista bio Sv. Metod.

¹⁴ Kostrenčić je po prvi puta iznio svoje shvaćanje o pravom identitetu knjige *Methodius* već 1916. u svom *Prikazu* petog sveska epohalnog djela Vladimira Mažuranića, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik (Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu)*, 42 (1916), p. 374); M. KOSTRENČIĆ, *Hrvatska pravna povijest. Zakonik cara Stefana Dušana*, Zagreb, 1923, pp. 131. i 294 sqq.; *Idem, Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava*, Zagreb, 1956, pp. 134 sq.

¹⁵ KOSTRENČIĆ, *Hrvatska pravna povijest*, op. cit., pp. 294 sqq.; cf. *Vita Methodii*, cap. XV, 5; F. GRIVEC / F. TOMŠIĆ, *Constantinus et Methodius Thessalonicensis. Fontes*, u: *Radovi Staroslavenskog instituta*, 4 (1960), p. 164.

¹⁶ Vidi prije svega L. STEINDORFF, ‘*Liber Methodius*’. *Überlegungen zur kyrillo-methodianischen Tradition beim Priester von Dioclea*, u: *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, 8 (1986), pp. 157 sqq.

¹⁷ Vidi posebice L. MARGETIĆ, *Liber Methodius i pitanje vrele devete glave Ljetopisa Popa Dukljanina*, u: *Croatia Christiana Periodica*, 24 (2000), pp. 1 sqq.

¹⁸ Cit. C. GALLAGHER, *St. Methodios the canonist: the Greek origins of Slavonic canon law*, u: *Idem, Church law and Church order in Rome and Byzantium: a comparative study*, Aldershot, 2002, p. 111.; cf. npr. DABINOVIĆ, op. cit, pp. 231 sqq.; SOLOVJEV, op. cit., p. 227, n. 57; J. KOVAČEVIĆ, *Od dolaska Slovena do kraja XII vijeka*, u: *Istorija Crne Gore*, vol I., Titograd, 1967, pp. 373 sq.; B. PEJČEV, ‘*Librum Sclavorum qui dicitur Methodius*’ im *Ljetopis Popa Dukljanina*, u: E. KONSTANTINOVA (ed.), *Leben und Werk der byzantinischen Slavenapostel Methodios und Kyrillos*, Münsterschwarzach, 1991, pp. 83–85; N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994, pp. 131 sqq.; C. VASIL, *Fonti canoniche della chiesa cattolica bizantino-slava nelle eparchie di Mukačevo e Prešov a confronto con il Codex canonum ecclesiarum orientalium (CCEO)*, Roma, 1996, 75, n. 184; MARGETIĆ, op. ult. cit., pp. 1 sqq.

Međutim, prije svake daljnje raščlambe, potrebno je iznijeti određene napomene glede samog naslova knjige koju spominje Pop Dukljanin: *liber Methodius*. Naime, u istom je srednjovjekovnom razdoblju postojala još jedna popularna knjiga koja se također zvala *liber Methodius*, dobro poznata diljem mediteranskog i europskog svijeta, zahvaljujući mnogobrojnim njenim grčkim, latinskim i slavenskim rukopisima: *Pseudo-Methodova Apokalipsa*, izvorno napisana u sjevernoj Siriji krajem 7. st. Stoga nije teško zaključiti da su opća obilježja „našeg” *liber Methodius* morala biti jasno specificirana te dobro poznata obrazovanim ljudima onog vremena kako bi se taj spis mogao precizno razlikovati naspram navedenog istoimenog apokaliptičnog spisa¹⁹.

Određena važna obilježja „našeg” *liber Methodius* istaknuo je već sam pop Dukljanin: ta je knjiga „slavenska” (*liber Sclavorum*) s jedne strane te „pravna” s druge strane, jer sadrži „zakone i dobre običaje” (*leges et boni mores*).

Također, već u samom tekstu popa Dukljanina mogu se pronaći određene činjenice koje upućuju na zaključak da je *liber Methodius* morao imati nomokanonsku strukturu. Kako smo vidjeli, *synodus in planitie Dalmae* raspravljao je kako pravna i institucijska pitanja Crkve (*de lege divina ac de statu ecclesiae*), tako i kako pravna i institucijska pitanja države (*de potestate regis, de ducibus, et comitibus, et centurionibus, et de statu regis*). U istom kontekstu su spomenute i drevne povelje (*antiqua privilegia*), koje su poslali papa s jedne strane te bizantski car s druge (*missa ab Apostolico et ab Imperatore*). Sukladno Popu Dukljaninu, sve utvrđene pravne norme o spomenutim crkvenim i državnim pitanjima su sadržane u *liber Methodius*²⁰. Ne predstavlja li navedena konzekventna dvodioba (crkva / država, papa / car) važnu naznaku da je *liber Methodius* po svojoj pravnoj naravi bio nomokanon sastavljen kako od crkvenih kanona (κανόνες), tako i od državnih zakona (νόμοι)?

Naposljetku, postoje li — pored samog naslova knjige, *liber Methodius*, koji već sam po sebi upućuje na Sv. Metoda — još kakva naznaka u samom tekstu *Ljetopisa* koja bi mogla ukazivati na ćirilometodski kontekst naše pravne zbirke? Na samom početku iste te IX glave *Ljetopisa*,

¹⁹ O *Pseudo-Methodovoj Apokalipsi* vidi npr. B. GARSTAD (ed.), *Apocalypse of Pseudo-Methodius / An Alexandrian World Chronicle*, Cambridge — London, 2012.

²⁰ *Ljetopis popa Dukljanina*, cap. IX; cf. KOSTRENIČIĆ, *Hrvatska pravna povijest*, op. cit., p. 131.

koja sadrži opis sabora *in planitie Dalmae* te spominje *liber Methodius*, Pop Dukljanin donosi izvješće o tome kako je Konstantin, taj najsvetiji muž (*Constantinus vir sanctissimus*), kojem je papa Stjepan nadjenao ime Ćiril prilikom monaškog ređenja (*cui nomen postea Kyrillus a papa Stephano impositum est, quando consecravit eum monacum*), pokrstio kralja Svetopeleka te svekoliko njegovo kraljevstvo. Pop Dukljanin također ističe da je Konstantin sastavio slavensko pismo (*litteram lingua sclavonica componens*), preveo Sveto pismo s grčkog na slavenski jezik (*commutavit evangelium Christi, atque psalterium, et omnes divinos libros Veteris, et Novi testamenti de Graeca littera in Sclavonicam*) te uredio slavensku liturgiju na grčki način (*missam eis ordinans more Graecorum*). Nakon čitanja navedenog izvješća Popa Dukljanina o Sv. Ćirilu i njegovom pokrštanju slavenskog kraljevstva, nakon kojeg u tekstu *Ljetopisa* organski slijedi spomenuti opis sabora *in planitie Dalmae*, nije teško zaključiti da je *liber Methodius* također mogao predstavljati integralni dio istog evanglizirajućeg konteksta²¹.

III. STRUKTURA NOMOKANONA SV. METODA

Kako smo vidjeli, danas postoji široka suglasnost da je *liber Methodius* istovjetan s *Nomokanonom sv. Metoda*. Također, tijekom raščlambe smo došli do zaključka da u samom tekstu *Ljetopisa Popa Dukljanina* postoje značajne naznake koje mogu dodatno potkrijepiti navedeno shvaćanje. Polazeći od navedenih činjenica, sljedeće važno pitanje na koje u ovom kontekstu treba odgovoriti jest: kakva je točno bila struktura navedene bizantsko-slavenske pravne zbirke?

²¹ *Ljetopis Popa Dukljanina*, cap. IX; o ćirilometodskom kontekstu IX glave *Ljetopisa*, uključivši i raspravu o mogućim starijim pisanim izvorima koje je koristio pop Dukljanin pri sastavljanju navedene glave (*Vita Constantini, Vita Methodii, Vita Clementis Bulgarici, Legenda Italica, Legenda Moravica, Legenda Christiani*), vidi MARGETIĆ, *Poruka i datacija tzv. Ljetopisa Popa Dukljanina*, op. cit., pp. 25 sqq.; EGGERS, op. cit., pp. 194 sq.; STEINDORFF, '*Liber Methodius*', pp. 157 sqq.; MARGETIĆ, *Liber Methodius*, pp. 1 sqq.; cf. also S. GRACIOTTI, *Un episodio dell'incontro tra Oriente ed Occidente: la letteratura e il rito glagolitico-croato*, u: *Acta Congressus Historiae Slavicae Salisburgensis*, vol. II, Wiesbaden, 1967, pp. 67 sqq.; A. PAPAGEORGIOU, *The wake behind the mission of Cyril and Methodius: Byzantine echoes in the Chronicle of the Priest of Diokleia*, u: A. E. TACHIAOS (ed.), *Cyril and Methodius: Byzantium and the World of the Slavs*, Thessaloniki, 2015, pp. 718 sqq.

U pogledu navedenog pitanja, Kostrenčić je zastupao shvaćanje da je *Nomokanon sv. Metoda*, nastao između 865. i 885. godine, predstavljao staroslavenski prijevod tada najpoznatijeg bizantskog nomokanona koji je sastavio Ivan Skolastik Antiohijski²². Kostrenčićevo stajalište temeljilo se na uvidima slavnog povjesničara bizantskog prava K. E. Zachariae von Lingenthala, koji je smatrao da se najstariji sačuvani bizantski nomokanon, sastavljen krajem 6. stoljeća, sastoji od dvije Skolastikove pravne zbirke: 1. *Synagoge L titulorum* (Συναγωγή κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς τὸν τίτλον διηρημένη) (tj. zbirka apostolskih kanona, kanona općih i pokrajinskih sabora (Niceja, Ancira, Neocezareja, Gangra, Antiohija Sirijska, Laodiceja Frigijska, Carigrad, Efez, Kalcedon i Sardica) te kanonskih poslanica sv. Bazilija Velikog) kao kanonskoppravni dio (κανόνες) tog nomokanona te 2. *Collectio LXXXVII capitulorum* (tj. zbirka dvanaest Justinijanovih Novela koja se odnose na različita crkvena pitanja) kao njegov civilnopravni dio (νόμοι)²³. Polazeći od navedenih činjenica, Kostrenčić je zaključio da je Sv. Metod preveo oba dijela opisanog bizantskog nomokanona, kanonskoppravni i civilnopravni, sa svrhom izrade prvog nomokanona na slavenskom jeziku²⁴. U pogledu navedenog zaključka, Kostrenčić je slijedio mišljenje znamenitog srpskog učenjaka Stojana Novakovića (1842–1915), iznese no već 1898, da je „Metodije mogao prevesti *Nomokanon* koji je oko 550 sastavio Jovan, onda sholastik i i prezviter u Antiohiji”²⁵.

S točke gledišta današnjeg stanja znanstvene spoznaje o navedenoj problematici, potrebno je zaključiti kako su Novaković i Kostrenčić bili

²² KOSTRENČIĆ, *Hrvatska pravna povijest*, op. cit., p. 131.

²³ KOSTRENČIĆ, *Prikaz*, op. cit. p. 374. se referira na K. E. ZACHARIAE VON LINGENTHAL, *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts*, III. Aufl., Berlin 1892, pp. 7 sq.; o *Synagoge L titulorum* i *Collectio LXXXVII capitulorum* Ivana Skolastika, vidi V. N. BENEŠEVIČ, *Ioannis Scholastici Synagoga L titulorum ceteraque ejusdem opera juridica*, vol. I, München, 1937; N. VAN DER WAL / J. H. A. LOKIN, *Historiae iuris graeco-romani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 à 1453*, Groningen, 1985, pp. 51 sqq. and 60 sqq.; C. GALLAGHER, *Dionysius Exiguus and John Scholastikos: Rome and Constantinople in the Sixth Century*, u: *Idem*, op. cit., pp. 18 sqq.; S. TROIANOS, *Byzantine Canon Law to 1100*, u: W. HARTMANN / K. PENNINGTON (eds.), *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, Washington, 2012, pp. 118 sqq. and 133 sq.; S. TROIANOS, *Le fonti del diritto bizantino*, Torino, 2015, pp. 115 sqq. and 120 sq.

²⁴ KOSTRENČIĆ, *Prikaz*, op. cit., p. 374.

²⁵ Cit. S. NOVAKOVIĆ, *Zakonik Stefana Dušana*, Beograd, 1898, p. X.

u pravu glede činjenice da se *Nomokanon sv. Metoda* temelji na Skolastikovoj pravnoj zbirci. Međutim, nužno je učiniti dvije ispravke glede pojedinih iznesenih aspekata shvaćanja tih autora.

Prvo, *Nomokanon Ivana Skolastika*, premda se tradicionalno doista koristio taj naslov²⁶, zapravo nikada nije postojao. Naime, bez obzira na činjenicu da je sam Ivan Skolastik sastavio kako *Synagoge L titularum*, tako i *Collectio LXXXVII capitulorum*, on osobno nije priredio nomokanon koji se sastoji od navedene dvije pravne zbirke. Prema današnjim spoznajama povjesničara bizantskog prava, navedeni nomokanon je „sastavio nepoznati kompilator, najvjerojatnije u Antiohiji”²⁷, u vrijeme kada je Ivan Skolastik bio carigradski patrijarh (565–577) ili nakon njegove smrti. Stoga se navedena kompilacija u znanosti više ne naziva *Nomokanon Ivana Skolastika*, već se pretežno koristi ime *Nomokanon L titularum*²⁸.

Drugo, jedina dva sačuvana rukopisa, oba ruske provenijencije, čiji je sastavni dio *Synagoge L titularum* u skraćenoj i adaptiranoj staroslavenskoj inačici — *Ustjuška Kormčaja* (13. st.) i *Joasafovska Kormčaja* (16. st.) — ne sadrže niti najmanji trag spomenute Skolastikove civilnopravne zbirke *Collectio LXXXVII capitulorum*. Međutim, oba navedena rukopisa sadrže i norme pravne zbirke nazvane *Zakon Sudnyj Ljudem*: skraćene i adaptirane staroslavenske inačice *Ekloge* (Ἐκλογὴ τῶν νόμων), najvažnije zbirke civilnog prava nakon Justinijana, koju su proglasili car Leon III Izaurijski i njegov sin Konstantin, najvjerojatnije 741. godine. Polazeći od navedenih činjenica te imajući u vidu danas prevladavajuće znanstveno shvaćanje da su obje navedene bizantsko-slavenske pravne zbirke najvjerojatnije nastale u kontekstu ćirilometodskih misija, treba zaključiti da *Nomokanon sv. Metoda* definitivno nije staroslavenska verzija tzv. *Nomokanona Ivana Skolastika* (čiji bi ispravni naziv, kako je već istaknuto, bio *Nomokanon L titularum*). Struktura *Nomokanona sv. Metoda* izvorna je svečeva tvorevina, oblikovana u

²⁶ Tako su ga, primjerice, već u 17. st. nazivali G. VOELLUS / H. JUSTELLUS, *Bibliotheca juris canonici veteris*, vol. II, Paris, 1661, p. 603.

²⁷ Cit. TROIANOS, *Byzantine Canon Law*, op. cit., p. 137.

²⁸ O *Nomokanonu L titularum* vidi BENEŠEVIČ, op. cit., pp. 292 sqq.; VAN DER WAL / LOKIN, op. cit., 67 sqq.; TROIANOS, *Byzantine Canon Law*, op. cit., pp. 137 sq.; *idem*, *Le fonti del diritto bizantino*, op. cit., pp. 124 sq.; cf. S. ŠARKIĆ / D. POPOVIĆ, *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Beograd, 2005, p. 84.

trećoj četvrtini IX stoljeća, koja se sastojala od: 1. prijevoda određenih normi Skolastikove *Synagoge L titulorum* kao njegovog kanonskoprnog dijela (κανόνες) te 2. prijevoda određenih normi *Ekloge*, nazvanog *Zakon Sudnyj Ljudem*, kao njegovog civilnopravnog dijela (νόμοι)²⁹.

²⁹ O opisanoj strukturi *Nomokanona sv. Metoda*, vidi J. VAŠICA, *L'origine cyrillo-méthodienne du plus ancien code slave, dit 'Zakon sudnyj ljudem'*, u: *Byzantinoslavica*, 12 (1951), pp. 154 sqq.; *Idem*, *Metodějův překlad nomokanonu*, u: *Slavia*, 24 (1955), pp. 9 sqq.; F. GRIVĚC, *Cyrillo-Methodiana, II: O Metodovem Nomokanonu*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 6–8 (1957), pp. 35 sqq.; S. V. TROICKI, *Prikaz knjige M. TICHOMIROV / L. MILOV (eds.), Закон судный людем. Краткой редакциии* (Moscow, 1961), u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 13 (1963), pp. 203 sqq.; GALLAGHER, *St. Methodios the canonist: the Greek origins of Slavonic canon law*, u: *Idem*, op. cit., 107; K. MAKSIMOVICH, *Byzantine Law in Old Slavonic Translations and the Nomocanon of Methodius*, u: *Byzantinoslavica* 65 (2007), pp. 9 sq.; V. M. MINALE, *About the reception of Isaurian Ekloge in Byzantine Italy: an effort of comparison with Slavian world and mainly Stefan Dušan's Serbian empire*, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 49 (2012), p. 55, n. 74; o staroslavenskim inačicama *Synagoge L titulorum* te *Ekloge* kao *Zakona Sudnyj Ljudem* u kontekstu ćirilometodskih misija, vidi npr. H. F. SCHMID, *Die Nomokanonübersetzung des Methodius. Die Sprache der kirchenslavischen Übersetzung der Synagoge des Johannes Scholasticus*, Leipzig 1922; J. VAŠICA, *K lexiku Zakona Sudného Ljudem*; u: *Slavistična Revija* 10 (1957), pp. 61 sqq.; *Idem*, *Jazykova povaha Zakona Sudného Ljudem*, u: *Slavia* 27 (1958), pp. 521 sqq.; S. V. TROICKI, *Апостол славянства св. Мефодий как канонист*, u: *Журнал Московской Патриархии*, сб. 3 (1958), pp. 38 sqq.; M. TICHOMIROV / L. MILOV (eds.), *Закон судный людем. Краткой редакциии*, Moscow, 1961 and *Закон Судный людем. Пространный сводной редакциии*, Moscow, 1961; J. VAŠICA, *K otáze původu Zakona Sudného Ljudem*, u: *Slavia* 30 (1961), pp. 1 sqq.; S. V. TROICKI, *Мефодий как славянский законодатель*, u: *Богословские труды*, сб. 2 (1961), pp. 84 sqq.; P. I. ŽUŽEK, *The Determining Structure of the Slavonic Synagoga of Fifty Titles*, u: *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967) 139 sqq.; J. VAŠICA / K. HADERKA, *Nomokanon*, u: *Magnae Moraviae Fontes Historici*, vol 4. *Textus Iuridici Suplementa*, Brno, 1971, pp. 246 sqq.; H. W. DEWEY / A. M. KLEIMOLA, *Zakon Sudnyj Ljudem* (Court Law for the People), Ann Arbor, 1977; Ch. PAPASTATHIS, *Tò νομοθετικὸν ἔργον τῆς κυριλλομεθοδιανῆς ἱεραποστολῆς ἐν Μεγάλῃ Μοραβίᾳ*, Thessaloniki, 1978; K. MAKSIMOVICH, *Aufbau und Quellen des altrussischen Ustjurer Nomokanons*, u: *Fontes Minores*, 10, Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Band 22, Frankfurt a. M., 1998, pp. 477 sqq.; K. MAKSIMOVICH, *Паннонские юридические памятники в древне русской книжности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук*, Moscow, 2007; J. N. ŠČAPOV / L. BURGMANN, *Die slavische Ecloga*, Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Band 23, Frankfurt a. M., 2011; I. BILIARSKY / M. TSIBRANSKA-KOSTOVA, *Legatum iuridicum Sancti Methodii et les Balkans*, u: *Études Balkaniques. Recherches interdisciplinaires sur les mondes hellénique et balkanique*, 19–20 (2013–2014), pp. 43 sqq.

IV. „STVARNA PRISUTNOST” NOMOKANONA SV. METODA U SREDNJOVJEKOVNOJ DUKLJI?

Nakon što smo rekonstruirali najvjerojatniju strukturu *Nomokanona sv. Metoda* kao kompilaciju koja je sadržavala staroslavenske prijevode normi bizantskih pravnih zbirki *Synagoge L titularum* i *Ekloge*, u sljedećem dijelu rada nužno se je usredotočiti na pitanje „stvarne prisutnosti” *Nomokanona sv. Metoda* u srednjovjekovnoj Duklji.

Na temelju teksta IX glave *Ljetopisa*, Kostrenčić je zaključio da je *Nomokanon sv. Metoda* morao biti „stvarno prisutan” u svim krajevima koje opisuje Pop Dukljanin, uključujući i Gornju Dalmaciju (*Superior Dalmatia*) ili Crvenu Hrvatsku (*Croatia Rubea*) čije se područje u najvećem dijelu podudara s teritorijem srednjovjekovne Duklje³⁰.

Međutim, noviji autori, poglavito znameniti pravni povjesničar Lujo Margetić (1920–2010), bili su u većoj mjeri skeptični glede moguće uporabe *Ljetopisa* u svrhu rekonstrukcije srednjovjekovne stvarnosti, posebice imajući u vidu već spomenut kompleksan odnos između zbilje i fikcije u tom spisu. Primjerice, u svom važnom članku *Liber Methodius i pitanje vrela devete glave Ljetopisa Popa Dukljanina*, objavljenom 2000. godine, on je također zastupao shvaćanje da je pop Dukljanin, slijedeći spomenuto Žitije sv. Metoda, doista uporabio naslov *liber Methodius* kao oznaku za *Nomokanon sv. Metoda*. Međutim, sukladno Margetićevoj raščlambi, Dukljaninov jednokratni navod se ne može uporabiti kao dokaz da je određeni nomokanon stvarno bio prisutan i primjenjivan u srednjovjekovnim krajevima spomenutim u *Ljetopisu*³¹.

Polazeći od navedenih činjenica, najbolji način za reafirmaciju Kostrenčićevih shvaćanja o postojanju *Nomokanona sv. Metoda* u srednjovjekovnoj Duklji jest pokušati otkriti moguće tragove njegove „stvarne prisutnosti” na navedenom području kao relevantnog sastavnog dijela ćirilometodske duhovno-kulturne tradicije³².

³⁰ KOSTRENČIĆ, *Hrvatska pravna povijest*, op. cit., p. 131.; cf. MOŠIN, op. cit., p. 30.

³¹ MARGETIĆ, *Liber Methodius*, pp. 1 sqq.; cf. također *Idem*, *Poruka i datacija tzv. Ljetopisa Popa Dukljanina*, op. cit., pp. 1 sqq.; u pogledu pitanja o kompleksnom odnosu između povijesne zbilje i fikcije kod Popa Dukljanina cf. također *radove* navedene *supra* u n. 4.

³² Općenito o važnosti ćirilometodske duhovno-kulturne tradicije u dukljanskom srednjovjekovnom kontekstu, vidi npr. BUDAK, op. cit., pp. 128 sqq., u poglavlju

U novije vrijeme poznati hrvatski medievist Neven Budak iznio je interesantnu postavku o mogućnosti postojanja određene veze između *liber Methodius* kao *Nomokanona sv. Metoda* u *Ljetopisu* te izraza *Methodii doctrina* u pismu pape Ivana X dalmatinskoj crkvi, tj. splitskom nadbiskupu i metropolitu te njegovim biskupima sufraganima, napisanom u kontekstu znamenitih splitskih crkvenih sabora iz dvadesetih godina 10. stoljeća³³. U navednom pismu papa Ivan X se žali episkopatu da se *Methodii doctrina* raširila u Dalmaciji te da se takav razvoj događaja mora okončati. Naime, ta doktrina zanemaruje „nauk Evanđelja i čitave sveske kanona, a k tomu još i apostolske naredbe” (... *doctrinam Evangelii atque canonum volumina apostolicaque etiam precepta prae-termittentes, ad Methodii doctrinam confugiant, quem in nullo volumine inter sacros auctores comperimus...*)³⁴. Sukladno vladajućem znanstvenom mišljenju, pejorativni izraz *Methodii doctrina* treba se tumačiti u liturgijskom smislu, tj. u smislu slavljenja obreda na slavenskom jeziku³⁵. Međutim, papa Ivan X izričito ističe zanemarivanje „svezaka kanona” (*canonum volumina*), što je nesumnjivo referencija na norme kanonskog prava. Polazeći u tom kontekstu od spomenute moguće veze između *liber Methodius* i *Methodii doctrina*, logično je pretpostaviti da izraz *Methodii doctrina* nije ograničen isključivo na pitanje liturgijskog jezika, već se također referira i na kanonsku problematiku sadržanu u *Nomokanonu sv. Metoda*. Naime, nesporna je činjenica da su

naslovljenom „Kultura humsko-duklijanskog područja do kraja 12. stoljeća”, s uputama na vrela i daljnju literaturu.

³³ BUDAK, op. cit., pp. 131 sqq.; o splitskim crkvenim saborima vidi najnovije T. VEDRIŠ, *Crkva i vjerski život*, u: Z. NIKOLIĆ JAKUS (ed.), *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, Zagreb, 2015, 212 sqq., s uputama na vrela i relevantnu literaturu.

³⁴ Latinski tekst navedenog pisma pape Ivana X sadržan je, primjerice, u: M. KOSTRENCIĆ / J. STIPIŠIĆ / M. ŠAMŠALOVIĆ (eds.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I: *Diplomata annorum 743–1100 continens*, Zagreb, 1967, pp. 28 sqq.

³⁵ Vidi npr. N. KLAJIĆ, *Kako i kada postaje „Metodova doktrina” kulturno dobro Hrvata*, u: *Croatica Christiana Periodica* 10 (1986), 17 sqq.; I. PETROVIĆ, *Prvi susreti Hrvata s cirilometodskim izvoristom svoje srednjovjekovne kulture*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta*, 38 (1988), pp. 21 sqq.; E. HERCIGONJA, *Glagoljaštvo i glagolizam*, u: I. SUPIČIĆ (ed.), *Hrvatska i Europa*, vol. I: *Srednji vijek (VII.-XII. stoljeće)*. *Rano doba hrvatske kulture*, Zagreb, 1999, pp. 378 sqq.; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, 2007, pp. 392 sqq.

neka ključna neuralgična crkvena pitanja tog vremena i konteksta, po red pitanja slavenskog liturgijskog jezika, o kojima je također raspravljao i odlučivalo na crkvenim saborima u Splitu, poput (ne)dopuštenosti svećeničke ženidbe ili razine autonomije lokalne crkve, bila uređena u latinskoj crkvi na drukčiji način nego u *Nomokanonu sv. Metoda*³⁶. Navedena tema zasigurno bi zavrijedila detaljniju studiju, međutim, nameće se logičan zaključak da postojanje nužnosti nametanja „latinske matrice” u opisanom kontekstu može *a contrario* ukazivati na „stvarnu prisutnost” *Nomokanona sv. Metoda* na području Dalmacije u 10. st., unutar crkvenih struktura privrženih „slavenskoj matrici”. U tom kontekstu, napose je važna i jedna napomena poznatog češkog medievista Lubomíra E. Havlíka (1925–2000) o tome kako sam tekst *Ljetopisa Popa Dukljanina* obuhvaća i pojedine normativne aspekte *Nomokanona sv. Metoda*. Primjerice, prema mišljenju navedenog autora, odredba da nijedan nadbiskup ili biskup nema pravo zavladata drugom krajevnom crkvom osim svojom, sadržana u tekstu IX glavi *Ljetopisa*, posvema se podudara sa odgovarajućim odredbama *Nomokanona sv. Metoda*³⁷, što također posebice treba uzeti u obzir kao moguće ishodište daljnjih istraživanja o navedenoj problematici.

Imajući specifično u vidu onodobne dukljanske okolnosti, treba posebice istaknuti da je prema nadasve relevantnom shvaćanju pojedinih historičara, oblikovanom na temelju raščlambe odluka crkvenih sabora u Splitu te papinskih pisama napisanih u tom kontekstu, *Methodii doctrina* i njoj pripadna „slavenska matrica” napose morala biti raširena na području biskupija Stona, Dubrovnika i Kotora, budući da se

³⁶ O problematici (ne)dopuštenosti svećeničke ženidbe te razini autonomije lokalne crkve u *Nomokanonu sv. Metoda* vidi npr. TROICKI, *Prikaz*, op. cit., pp. 208 sqq.; GALLAGHER, *St. Methodios the canonist: the Greek origins of Slavonic canon law*, u: *Idem*, op. cit., pp. 100 sqq.

³⁷ *Ljetopis Popa Dukljanina*, cap. IX (MOŠIN, op. cit., p. 53.): *Statuit etiam rex, ut nullus perturbaret in aliquo aliquam ecclesiam, aut haberet aliquam potestatem seu dominationem in aliqua ecclesia, nisi solus archiepiscopus vel episcopus, cuius sub iure esset eadem ecclesia* („Naredi također kralj, da nitko ne ometa ma koju crkvu bilo u čemu, ili da nad kojorn crkvom ima neku moć ili vlast, osim samog nadbiskupa ili biskupa, pod čijom je pravnom vlašću ista crkva”). Havlík u svom djelu *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda* (op. cit, p. 140) zastupa shvaćanje da je navedena odredba iz *Ljetopisa* podudarna s određenim dijelovima tit. I i tit. XII. *Nomokanona sv. Metoda*. Staroslavenski tekst navedenih titula *Nomokanona* sadržan je u VAŠICA / HADERKA, op. cit., p. 262 (tit. I) te p. 278 (tit. XII).

područje jedino tih triju od svih dalmatinskih dijeceza prostiralo duboko u unutrašnjost³⁸. Kako je Kotorska biskupija u ono doba teritorijalno obuhvaćala i određeni dio unutrašnjosti Duklje, *Methodii doctrina* je, sukladno navedenom shvaćanju, zasigurno bila prisutna i na području te srednjovjekovne države. O prisutnosti slavenskih crkvenih struktura na području Duklje rječito govori i bula protupape Klementa III iz 1089. o osnutku barske metropolije, kojom se, *inter alia*, određuje i crkvena vlast barskog nadbiskupa i metropolita nad svim samostanima kako Dalmatinaca (Latina), tako i Grka te Slavena (*omnia monasteria tam Dalmatinorum quam Graecorum atque Sclavorum*) na njegovom crkvenom području³⁹. Sve to navodi na shvaćanje da je i *Nomokanon sv. Metoda* kao integralni dio *Methodii doctrinae* morao biti napose „stvarno prisutan” unutar slavenskih crkvenih struktura na području srednjovjekovne Duklje. Drugim riječima, ako je provedena raščlamba osnovana, upućivanje na *liber Methodius* u *Ljetopisu Popa Dukljanina* nije tek puka reminiscencija na Žitije sv. Metoda, već se temelji na stvarnim povijesnim okolnostima.

Kako je već na samom početku istaknuto, u nedostatku izravnih izvora, provedeno istraživanje moglo bi biti od pomoći i u pokušaju rekonstrukcije pravnog svijeta Duklje u doba vladavine Sv. Vladimira († 1016), u prigodi obilježavanja tisuću godina od njegova martirija⁴⁰. Budući da se u relevantnim izvorima, prije svega *Ljetopisu Popa Dukljanina*,

³⁸ BUDAK, op. cit., pp. 128 sqq.; cf. već i M. BARADA, *Episcopus Chroatensis*, u: *Croatia Sacra. Arkiv za crkvenu povijest Hrvata* 1 (1931), pp. 211 sqq., koji je u navedenom kontekstu posebice obratio pozornost na jednu od odredbi Splitskog sabora iz 928. g. koja bi upućivala na činjenicu da je *Methodii doctrina* bila osobito rasprostranjena na području spomenutih južnodalmatinskih biskupija: „*ecclesie uero alie, que in oriente habentur, id est Stagnensis, Ragusitana et Catharitana, eandem plenitudinem sedibus et terminis suis in omnibus catholice fidei dogma adsequantur*” („A ostale crkve koje su na istoku, tj. stonska, dubrovačka i kotorska, neka potpuno u svojim sjedištima i granicama u svemu slijede nauk kršćanske vjere”).

³⁹ Tekst bule objavljen je npr. u L. THALLÓCZY / K. JIRECEK / E. VON SUFLAY, *Acta et diplomata res Albaniae Mediae Aetatis*, Vol. I, Wien 1913., n. 63, pp. 21 sq.; o sadržaju bule vidi najnovije I. JOVOVIĆ, *Vojislavljevići i Dukljansko-barska nadbiskupija*, u: N. SAMARDŽIĆ (ed.), *Vojislavljevići*, Cetinje / Podgorica, 2015, pp. 214 sqq., s uputama na daljnju literaturu.

⁴⁰ O životu i vladavini Sv. Vladimira, v. *Ljetopis Popa Dukljanina*, cap. XXXVI (MOŠIN, op. cit., pp. 78 sqq.); cf. KOVAČEVIĆ, op. cit., pp. 381. sqq., pp. 421 sq.; Đ. BOROZAN, *Dinastije Vojislavljevići-Balšići-Crnojevići*, Cetinje, 2015, pp. 34. sqq., s uputama na relevantne izvore i daljnju literaturu.

od spomenutog vremena Sabora *in planitie Dalmae* pa do vremena vladavine dukljanskog kneza Vladimira ne spominje — nakon *liber Sc-lavorum qui dicitur Methodius* — nijedna pravna zbirka, preostaje jedino zaključiti da je *liber Methodius* kao *Nomokanon sv. Metoda* i u Vladimirovo vrijeme bio nadasve relevantan izvor prava u srednjovjekovnoj Duklji.

Hipotetski gledano, s obzirom na poznate iznimno bliske obiteljske i političke odnose kneza Vladimira sa bugarskim carom Samuilom (*Samuel Bulgarinorum imperator*) († 1014), bilo bi moguće da je u onodobnoj Duklji bio poznat i nešto noviji *Staroslavenski nomokanon*, (poznat i pod nazivom *Bugarski nomokanon*), koji je obuhvaćao staroslavenske prijevode i adaptacije, nastale najvjerojatnije u Bugarskoj u ranom 10. stoljeću, sljedeće dvije bizantske pravne zbirke: 1. *Syntagma XIV titulorum*, nastale u Carigradu oko 580. godine, kao njegova kanonsko-pravnog dijela (κανόνας); 2. već spomenute *Collectio LXXXVII capitulorum* kao njegova civilnopravnog dijela (νόμοι)⁴¹. Međutim, mora se istaknuti da ne postoji ni najmanji indicij u pogledu moguće prisutnosti tog drugog po starosti slavenskog Nomokanona u srednjovjekovnom dukljanskom kontekstu. Tome nasuprot, na temelju davnih tragova o „stvarnoj prisutnosti” *Nomokanona sv. Metoda* u srednjovjekovnoj Duklji, odgonetanih u ovom istraživanju, moguće je pretpostaviti da je knez Vladimir, koji je „povjerenim mu narodom vladao sa strahom Božijim i pravdom” (*regebatque populum sibi commissum cum timore Dei et iustitia*)⁴², dijelio tu pravdu svom narodu i na temelju te najstarije pravne „slavenske knjige koja se zove *Methodius*”.

⁴¹ O *Staroslavenskom nomokanonu (Bugarskom nomokanonu)* v. V. N. BENEŠEVIČ, *Канонический сборник XIV титулов со второй четверти VII в. до 883 г. К древнейшей истории источников права греко-восточной церкви*, Sankt Petersburg, 1905, koji je priredio i kritičko izdanje tog nomokanona; L. BURGMANN, *Mittelalterliche Übersetzungen Byzantinischer Rechtstexte*, u: G. THÜR (ed.), *Antike Rechtsgeschichte. Einheit und Vielfalt*, Wien, 2005, pp. 52 sqq., s uputama na relevantnu daljnju literaturu; cf. i MAKSIMOVICH, *Byzantine Law in Old Slavonic Translations*, op. cit., pp. 10 sq.; o *Syntagma XIV titulorum* VAN DER WAL / LOKIN, op. cit., pp. 60 sqq.; TROIANOS, *Byzantine Canon Law to 1100*, op. cit., p. 120; TROIANOS, *Le fonti del diritto bizantino*, op. cit., pp. 117 sqq.; o *Collectio LXXXVII capitulorum* v. supra pod III.

⁴² Cit. *Ljetopis popa Dukljanina*, cap. XXXVI (MOŠIN, op. cit., p. 81).

V. ZAKLJUČAK

Ishodišna točka našeg rada bila je odgovoriti na sljedeće pitanje: jesu li *liber Methodius*, spomenut u IX glavi *Ljetopisa Popa Dukljanina* s jedne strane, te *Nomokanon sv. Metoda* kao prva adaptacija i prijevod bizantskih kanonskih i civilnih pravnih zbirki na staroslavenski jezik s druge strane, jedna te ista knjiga. Raščlanjujući relevantne prošlostoljetne znanstvene prinose o navedenoj tematici, došli smo do zaključka kako postoji široka suglasnost o tome da je Pop Dukljanin, sljedeći Žitije sv. Metoda, doista uporabio naziv *liber Methodius* kao oznaku za *Nomokanon sv. Metoda*.

Međutim, ne postoji suglasnost znanstvenika u pogledu dva sljedeća pitanja: kakva je točna bila struktura navedenog *Nomokanona* te može li se tekst *Ljetopisa Popa Dukljanina* uzeti kao dokaz da je taj *Nomokanon* bio prisutan i primjenjivan u srednjovjekovnoj Duklji?

U pogledu prvog pitanja, u suprotnosti s mišljenjem nekolicine autora, zaključili smo da *Nomokanon sv. Metoda* nije staroslavenska verzija tzv. *Nomokanona Ivana Skolastika* (čiji bi ispravniji naziv bio *Nomocanon L titulorum*). Struktura *Nomokanona sv. Metoda* izvorna je svečeva tvorevina, oblikovana u trećoj četvrtini IX stoljeća, koja se sastojala od: 1. prijevoda određenih normi Skolastikove *Synagoge L titulorum* kao njegovog kanonskopavnog dijela (κανόνες) te 2. prijevoda određenih normi *Ekloge*, nazvanog *Zakon Sudnyj Ljudem*, kao njegovog civilnopravnog dijela (νόμοι).

U pogledu drugog pitanja, pokušali smo utvrditi tragove „stvarne prisutnosti” *Nomokanona sv. Metoda* u srednjovjekovnom dukljanskom kontekstu, čime se nastojalo odgovoriti na pitanje jesu li navodi Popa Dukljanina u određenoj mjeri historijski istiniti.

Polazeći od mogućeg odnosa između *liber Methodius* i pejorativnog izraza *Methodii doctrina*, kojeg je uporabio papa Ivan X u pismu dalmatinskim biskupima, napisano u kontekstu znamenitih splitskih crkvenih sabora iz dvadesetih godina 10. stoljeća, istaknuli smo da se izraz *Methodii doctrina* u papinskom pismu odnosi, između ostalog, i na zanemarivanje *canonum volumina*. Stoga je logično pretpostaviti da se izraz *Methodii doctrina* ne odnosi samo, kako se to redovito ističe, na pitanje liturgijskog jezika, već se također referira i na kanonsku problematiku sadržanu u *Nomokanonu sv. Metoda*. Na temelju činjenice da su neka ključna neuralgična pitanja tog vremena i konteksta,

o kojima je također raspravljao i odlučivao spomenuti Splitski crkveni sabor, poput (ne)dopuštenosti svećeničke ženidbe ili razine autonomije lokalne crkve, uređena u latinskoj crkvi na drukčiji način nego u *Nomokanonu sv. Metoda*, nije teško zaključiti da nužnost nametanja „latinske matrice” može *a contrario* ukazivati na „stvarnu prisutnost” *Nomokanona sv. Metoda* na području Dalmacije u 10. st., unutar crkvenih struktura privrženih „slavenskoj matrici”. Prema relevantnoj suvremenoj interpretaciji onodobnih povijesnih izvora, *Methodii doctrina* je bila posebice raširena u Gornjoj Dalmaciji (*Superior Dalmatia*) koja se u najvećem dijelu podudara s područjem srednjovjekovne Duklje. To bi ujedno moglo značiti i da je *Nomokanon sv. Metoda* kao integralni dio te doktrine bio naročito značajan pravni izvor na navedenom području, pa i u vrijeme vladavine kneza Vladimira.

Navedene naznake o „stvarnoj prisutnosti” *Nomokanona sv. Metoda* mogu također ukazivati na činjenicu da navodi Popa Dukljanina o *liber Methodius* kao „pravnoj knjizi” koja je, *inter alia*, postojala na dukljanskim srednjovjekovnim prostorima, odgovaraju, u određenoj mjeri, povijesnoj stvarnosti. Ako je navedena konstatacija točna, možemo zaključno ustvrditi da je jedan od najvažnijih ranih susreta žitelja Duklje sa rimskom pravnom tradicijom doista bio izravna posljedica misionarskih pregnuća bizantskih „apostola Slavena”, svete braće Ćirila i Metoda. Drugim riječima, spomen na *liber Sclavorum qui dicitur Methodius* predstavlja zapravo reminiscenciju na prihvaćanje najstarije bizantsko-slavenske pravne zbirke u srednjovjekovnoj Duklji.

LITERATURA

- [1] Banjević, B. *et al.*, *Praesbyteri Diocleatis Regnum Slavorum*. Zagreb / Cetinje, 2003.
- [2] Barada, M., *Episcopus Chroatensis*, u: *Croatia Sacra*. *Arkiv za crkvenu povijest Hrvata* 1 (1931), pp. 161–215.
- [3] Benešević, V. N., *Канонический сборник XIV вѣиулов со вѣторой четвѣртии VII в. до 883 г. К древнейшей истѣории истѣочников ѣрава ѣреко-востѣочной церкви*, Sankt Petersburg, 1905.
- [4] Benešević, V. N., *Ioannis Scholastici Synagoga L titularum ceteraque ejusdem opera juridica*, Vol. I. München, 1937.
- [5] Biliarsky, I. / Tsibranska-Kostova, M., *Legatum iuridicum Sancti Methodii et les Balkans*, u: *Études Balkaniques. Recherches interdisciplinaires sur les mondes hellénique et balkanique 19–20* (2013–2014), pp. 43–63.

- [6] Bogišić, B., Prikaz knjige: R. Hube, *O značenju prava rimskog i rimsko-byzantskog u narodov sloviańskich*, u: *Rad JAZU*, 6 (1869), pp. 218–221.
- [7] Bogišić, B., *Desetina sudskih zapisa iz Paštovića*, u: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1 (1906), pp. 393–408.
- [8] Borozan, Đ., *Dinastije Vojislavljevići-Balšići-Crnojevići*, Cetinje, 2015.
- [9] Budak, N., *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994.
- [10] Bujan, S., *La Chronique du Prêtre de Dioclée, un faux document historique*, u: *Revue des Études byzantines* 66 (2008), pp. 5–38.
- [11] Burgmann, L., *Mittelalterliche Übersetzungen Byzantinischer Rechtstexte*, u: Thür, G. (ed.), *Antike Rechtsgeschichte. Einheit und Vielfalt*, Wien, 2005, pp. 43–66.
- [12] Dabinović, A., *Kotor u drugom skadarskom ratu (1419–1423)*, u: *Rad JAZU*, 257 (1937), pp. 133–271.
- [13] Dewey, H. W. / Kleimola, A. M., *Zakon Sudnyj Ljudem (Court Law for the People)*. Ann Arbor, 1977.
- [14] Eggers, M., *Das „Großmährische Reich“ — Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jhd.* Stuttgart, 1995.
- [15] Gallagher, C., *Church law and Church order in Rome and Byzantium: a comparative study*. Aldershot, 2002.
- [16] Garstad, B. (ed.), *Apocalypse of Pseudo-Methodius. An Alexandrian World Chronicle*. Cambridge / London, 2012.
- [17] Graciotti, S., *Un episodio dell'incontro tra Oriente ed Occidente: la letteratura e il rito glagolitico-croato*, u: *Acta Congressus Historiae Slavicae Salisburgensis*, Wiesbaden, 2 (1967), pp. 67–79.
- [18] Grivec, F., *Zakon sudnyj in Clozov glagolit*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 3 (1953), pp. 84–89.
- [19] Grivec, F., *Cyrillo-Methodiana, II: O Metodovem Nomokanonu*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 6–8 (1957), pp. 35–45.
- [20] Grivec, F. / Tomšić, F., *Constantinus et Methodius Thessalonicensis. Fontes*, u: *Radovi Staroslavenskog instituta* 4 (1960), pp. 13–275.
- [21] Hameršak, F., *Neka istraživačka iskustva s rukopisnim ostavštinama uz poseban osvrt na nepoznato djelo Antuna Dabinovića*, u: Lučić, M. / Škalić, M. (eds.), *Rukopisne ostavštine kao dio hrvatske baštine*, Zagreb, 2015, pp. 215–225.
- [22] Hartmann, W. / Pennington, K. (eds.), *The History of Byzantine and Eastern Canon Law to 1500*, Washington, 2012.
- [23] Havlik, L. E., *Dukljanska hronika i Dalmatinska legenda*, Podgorica, 2008.
- [24] Hercigonja, E., *Glagoljaštvo i glagolizam*, u: Supićić, I. (ed.), *Hrvatska i Europa*, vol. I.: *Srednji vijek (VII.-XII. stoljeće)*. Rano doba hrvatske kulture, Zagreb, 1997, pp. 369–398.
- [25] Jovović, I., *Vojislavljevići i Dukljansko-barska nadbiskupija*, u: Samardžić, N. (ed.), *Vojislavljevići*, Cetinje / Podgorica, 2015, pp. 199–270.
- [26] Katičić, R., *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, 2007.
- [27] Klaić, N., *Kako i kada postaje „Metodova doktrina“ kulturno dobro Hrvata*, u: *Croatica Christiana Periodica* 10 (1986), pp. 17–37.

- [28] Kostrenčić, M., Prikaz knjige: *Vladimir Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijestni rječnik, Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu* 42 (1916), pp. 372–374.
- [29] Kostrenčić, M., *Hrvatska pravna povijest. Zakonik cara Stefana Dušana*, Zagreb, 1923.
- [30] Kostrenčić, M., *Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava*, Zagreb, 1956.
- [31] Kostrenčić, M. / Stipišić, J. / Šamšalović, M. (eds.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I: *Diplomata annorum 743–1100 continens*, Zagreb, 1967.
- [32] Kovačević, J., *Od dolaska Slovena do kraja XII vijeka*, u: *Istorija Crne Gore*, vol I., Titograd, 1967, pp. 281–444.
- [33] Kunčer, D. (ed.), *Gesta regum Sclavorum*, Vol. I, Ostrog / Beograd, 2009.
- [34] Ljubiša, S. M., *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Dubrovnik, 1875.
- [35] Madirazza, F., *Storia e costituzione dei comuni Dalmati*, Split, 1911.
- [36] Maksimovich, K., *Aufbau und Quellen des altrussischen Ustjuger Nomokanons*, u: *Fontes Minores* 10 (1998) (Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Bd. 22) Frankfurt a. M., pp. 477–508.
- [37] Maksimovich, K., *Byzantine Law in Old Slavonic Translations and the Nomocanon of Methodius*, u: *Byzantinoslavica* 65 (2007), pp. 9–18.
- [38] Maksimovich, K., *Das älteste Recht der Slawen zwischen Ost und West: der hl. Method als Gesetzgeber*, u: Bauer, A. / Welker, K. (eds.), *Europa und seine Regionen. 2000 Jahre Rechtsgeschichte*, Weimar / Wien, 2007, pp. 71–79.
- [39] Maksimovich, K., Паннонские юридические памятники древне русской книжности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Moskva, 2007.
- [40] Margetić, L., *Poruka i datacija tzv. Ljetopisa Popa Dukljanina*, u: *Croatica Christiana Periodica* 22 (1998), pp. 1–30.
- [41] Margetić, L., *Liber Methodius i pitanje vrela devete glave Ljetopisa Popa Dukljanina*, u: *Croatica Christiana Periodica* 24 (2000), pp. 1–8.
- [42] Matanić, A. (ed.), *Vita religiosa morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) dei Secc. X–XI. Atti del Symposium internazionale di storia ecclesiastica, Split, 26–30 settembre 1978*. Padova, 1982.
- [43] Mijušković, S., *Knjiga paštrovskih privilegija*, u: *Istorijski zapisi*, 12 (1959), pp. 467–507.
- [44] Mijušković, S. (ed.), *Ljetopis Popa Dukljanina*. Titograd, 1967.
- [45] Minale, V. M., *About the reception of Isaurian Ekloge in Byzantine Italy: an effort of comparison with Slavian world and mainly Stefan Dušan's Serbian empire*, u: *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 49 (2012), pp. 43–73.
- [46] Mošin, V. (ed.), *Ljetopis popa Dukljanina*. Zagreb, 1950.
- [47] Mošin, V., *Bogišičev dalmatinski rukopis i mlađa redakcija Dušanova zakonodavstva*, u: *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, 2 (1953), pp. 9–58.
- [48] Novaković, S., *Zakonik Stefana Dušana*, Beograd, 1898.
- [49] Papageorgiou, A., *The wake behind the mission of Cyril and Methodius: Byzantine echoes in the Chronicle of the Priest of Diokleia*, u: Tachiaos, A. E. (ed.), *Cyril and Methodius: Byzantium and the World of the Slavs*. Thessaloniki, 2015, pp. 718–727.
- [50] Papastathis, Ch., Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῆς κυριλλομεθοδιανῆς ἱεραποστολῆς ἐν Μεγάλην Μοραβίᾳ. Thessaloniki, 1978.

- [51] Pejčev, B., *Librum Sclavorum qui dicitur Methodius im Ljetopis Popa Dukljanina*, u: Konstantinou, E. (ed.), *Leben und Werk der byzantinischen Slavenapostel Methodios und Kyrillos*, Münsterschwarzach, 1991, pp. 83–85.
- [52] Peričić, E., *Sclavorum regnum Grgura Barskog. Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1991.
- [53] Petrović, I., *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje srednjovjekovne kulture*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 38 (1988), pp. 5–50.
- [54] Radoman, A., *Gesta regum Sclavorum: nova historiografska mistifikacija*, u: *Matica* 14 (2013), pp. 103–122.
- [55] Schmid, H. F., *Die Nomokanonübersetzung des Methodius. Die Sprache der kirchenslavischen Übersetzung der Synagoge des Johannes Scholasticus*, Leipzig, 1922.
- [56] Solovjev, A., *Dušanov zakonik kod Paštrovića*, u: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 44 (1933), pp. 17–26.
- [57] Solovjev, A., *Studije iz istorije našeg narodnog prava u XVIII veku*, u: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, 2 (1947), pp. 207–240.
- [58] Steindorff, L., *Die Synode auf der Planities Dalmae. Reichseinteilung und Kirchenorganisation im Bild der Chronik des Priesters von Dioclea*, u: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 93 (1985), pp. 279–324.
- [59] Steindorff, L., *Liber Methodius. Überlegungen zur kyrillomethodianischen Tradition beim Priester von Dioclea*, u: *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich* 8 (1986), pp. 157–72.
- [60] Stephenson, P., *Byzantium's Balkan frontier: a political study of the Northern Balkans, 900–1204*. Cambridge, 2000.
- [61] Šarkić, S. / Popović, D., *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Beograd, 2005.
- [62] Šćapov, J. N. / Burgmann, L., *Die slavische Ecloga* (Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Bd. 23). Frankfurt a. M., 2011.
- [63] Šišić, F. (ed.), *Letopis popa Dukljanina*. Beograd / Zagreb, 1928.
- [64] Thallóczy, L. / Jireček, K. / De Sufflay, E., *Acta et diplomata res Albaniae Mediae Aetatis*, Vol. I, Wien 1913.
- [65] Tichomirov, M. / Milov, L. (eds.), *Закон судный людем. Крайкой редакциии*, Moskva, 1961.
- [66] Tichomirov, M. / Milov, L. (eds.), *Закон Судный людем. Пространный сводной редакциии*. Moskva, 1961.
- [67] Troianos, S., *Le fonti del diritto bizantino*. Torino, 2015.
- [68] Troicki, S. V., *Апостол славянства св. Мефодий как канонист*, u: *Журнал Московской Патриархии* 3 (1958), pp. 38–51.
- [69] Troicki, S. V., *Мефодий как славянский законодатель*, u: *Богословские труды* 2 (1961), pp. 83–141.
- [70] Troicki, S. V., *Prikaz knjige: Tichomirov, M. / Milov, L., (eds.), Закон судный людем. Краткой редакциии*, u: *Slovo. Časopis Staroslavenskog instituta* 13 (1963), pp. 203–212.
- [71] Van der Wal, N. / Lokin, J. H. A., *Historiae iuris graeco-romani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 á 1453*, Groningen, 1985.
- [72] Vasil, C., *Fonti canoniche della chiesa cattolica bizantino-slava nelle eparchie di Mukačevo e Prešov a confronto con il Codex canonum ecclesiarum orientalium (CCEO)*, Roma, 1996.

- [73] Vašica, J., *L'origine cyrillo-méthodienne du plus ancien code slave, dit 'Zakon sudnyj ljudem, Byzantinoslavica* 12 (1951), pp. 153–174.
- [74] Vašica, J., *Metodějův překlad nomokanonu*, u: *Slavia* 24 (1955), pp. 9–41.
- [75] Vašica, J., *K lexiku Zakona Sudněho Ljudem*, u: *Slavistična Revija* 10 (1957), pp. 61–66.
- [76] Vašica, J., *Jazykova povaha Zakona Sudněho Ljudem*, u: *Slavia* 27 (1958), pp. 521–537.
- [77] Vašica, J., *K otázce původu Zakona Sudněho Ljudem*, u: *Slavia* 30 (1961), pp. 1–19.
- [78] Vašica, J. / Haderka, K., *Nomokanon*, u: *Magnae Moraviae Fontes Historici*, Vol IV. *Textus Iuridici Supplementa*. Brno, 1971, pp. 205–363.
- [79] Vedriš, T., *Crkva i vjerski život*, u: Nikolić Jakus, Z. (ed.), *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku*, Zagreb, 2015., pp. 201–236.
- [80] Voellus, G. / Justellus, H., *Bibliotheca juris canonici veteris*. Vol. II, Paris, 1661.
- [81] Zachariae von Lingenthal, K. E., *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts*. 3rd ed, Berlin, 1892.
- [82] Živković, T., *Gesta regum Sclavorum*. Vol. II, Ostrog / Beograd, 2009.
- [83] Žužek, P. I., *The Determining Structure of the Slavonic Syntagma of Fifty Titles*, u: *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967), pp. 139–160.

Marko PETRAK

LIBER SCLAVORUM QUI DICITUR METHODIUS
On the oldest Byzantine-Slavonic legal collection in Dioclea

Summary

The starting point of the article was to answer the question whether the *liber Methodius*, mentioned in cap. IX of the *The Chronicle of Presbyter Diocleas*, is the same book as the *Nomocanon of St. Methodius*, the first adaptation and translation of the Byzantine canon and civil law collections in Slavonic language. Having analyzed the relevant contributions of the last century scholarship to the topic, we concluded that there is a wide agreement that *Presbyter Diocleas*, following the *Vita Methodii*, really used the title *liber Methodius* as the designation for the *Nomocanon of St. Methodius*.

However, there is no consensus in the scholarship regarding the two following questions: what was precisely the structure of this Slavonic legal collection, and can *The Chronicle of Presbyter Diocleas* be used as the proof that such a *Nomocanon* historically existed in the mediaeval Dioclean lands described in the text?

Regarding the first question, contrary to the opinion of some scholars, we concluded that the *Nomocanon of St. Methodius* was definitely not the Slavonic version of the so-called „*Nomocanon of John Scholastikos*”, i. e. the *Nomocanon L titulorum*. The structure of the *Nomocanon of St. Methodius* is his original creation, made in the third quarter of the 9th century, and which consisted of: 1. certain translated norms of Scholastikos' *Synagoge L titulorum* as its canon law part (κανόνες), as well as 2. certain translated norms of the *Ecloga*, called *Zakon Sudnyj Ljudem*, as its civil law part (νόμοι).

Regarding the second question, we have tried to discover, outside the text of *The Chronicle*, the possible traces of the „real presence” of the *Nomocanon of St. Methodius* in the mediaeval Dioclea.

Starting from the possible relation between the *liber Methodius* and the pejorative notion of *Methodii doctrina*, the latter being used in the Letter of the Pope John X to the Dalmatian church in the context of the well-known Church synod of Split from 925, we pointed out the fact that in the papal letter *Methodii doctrina* referred, among other things, to a neglect of *canonum volumina*. Thus, it is logical to presume that the notion of *Methodii doctrina* is not only reduced to the question of liturgical language, but that it also includes issues regarding the content of the *Nomocanon of St. Methodius*. On the basis of the fact that some crucial neuralgic canonical issues of that time and context, also discussed and defined by the norms of the Synod of Split, such as the (il)licitness of clerical marriage or the autonomy of the local church, were regulated in the Latin Church differently than in the *Nomocanon of St. Methodius*, it is hard to avoid concluding that the necessity of the imposition of the „Latin matrix” can indicate *a contrario* the „real presence” of the *Nomocanon of St. Methodius*, especially its canon law part as the adapted translation of *Synagoge L titulorum*, on the territories of Dalmatia in the 10 th c. within the ecclesiastical structures of the Slavonic liturgical language. According to a relevant contemporary interpretation of historical sources, the *Methodii doctrina* was particularly widespread in Upper Dalmatia (*Superior Dalmatia*), which mostly covered the area of mediaeval Dioclea. This could imply that *St Methodius's Nomocanon*, as an integral part of that doctrine, was a highly important legal source in the said area, including the period of the reign of the prince St. Vladimir († 1016), who was martyred exactly a millenium ago.

These indications about the „real presence” of the *Nomocanon of St. Methodius* can also signify that *Presbyter Diocleas'* reference to *liber Methodius* as the „legal book” extant, *inter alia*, in mediaeval Dioclean territories, to a certain level, to historical reality. If that is true, at the end we can conclude that one of the most important early contacts of Diocleans with the Roman legal tradition was a direct consequence of the missionary work of Saints Cyril and Methodius, Byzantine „Apostles to the Slavs”. In other words, the memory of the *liber Sclavorum qui dicitur Methodius* represents a reminiscence of the reception of the oldest Byzantine-Slavonic legal collection in medieval Dioclea.

Key words: Saint Methodius, *Presbyter Diocleas*, *Nomocanon*, Byzantine law, Dioclea, Saint Vladimir